EĞİTİM yayınevi

TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLER

(CİLT I)

Editörler

İsmail DURSUNOĞLU • Mehmet KAPUSIZOĞLU

TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLER

(CİLT I)

Editörler

İsmail DURSUNOĞLU • Mehmet KAPUSIZOĞLU

EĞİTİM
yayınevi

TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLER (CİLT I)

Editörler: İsmail Dursunoğlu • Mehmet Kapusızoğlu

Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Ziya Aydoğan (yza@egitimyayinevi.com)
Genel Yayın Koordinatörü: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)
Sayfa Tasarımı: Eğitim Yayınevi Grafik Birimi
Kapak Tasarımı: Eğitim Yayınevi Grafik Birimi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yayıncı Sertifika No: 76780

ISBN: 978-625-5971-34-0
1. Baskı, Aralık 2024

Kütüphane Kimlik Kartı
TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLER (CİLT I)
Editörler: İsmail Dursunoğlu • Mehmet Kapusızoğlu
VIII+352 s., 160x240 mm
Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-5971-34-0

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayınevi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mekanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

EĞİTİM
yayınevi

Yayınevi Türkiye Ofis: İstanbul: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Atakent mah. Yasemen sok. No: 4/B, Ümraniye, İstanbul, Türkiye

Konya: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
+90 332 351 92 85, +90 533 151 50 42, 0 332 502 50 42
bilgi@egitimyayinevi.com

Yayınevi Amerika Ofis: New York: Egitim Publishing Group, Inc.
P.O. Box 768/Armonk, New York, 10504-0768, United States of America
americaoffice@egitimyayinevi.com

Lojistik ve Sevkiyat Merkezi: Kitapmatik Lojistik ve Sevkiyat Merkezi, Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
sevkiyat@egitimyayinevi.com

Kitabevi Şubesi: Eğitim Kitabevi, Şükran mah. Rampalı 121, Meram, Konya, Türkiye
+90 332 499 90 00
bilgi@egitimkitabevi.com

İnternet Satış: www.kitapmatik.com.tr
+90 537 512 43 00
bilgi@kitapmatik.com.tr

ilk okuyan siz olun
kitapmatik
internetteki kitapçınız

SUNUŞ

Modern demokrasilerin vazgeçilmez unsurlarından biri olan siyasal partiler, yöneten-yönetilen ilişkisine müzahir bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Belli bir ideolojik eksende ve iktidara ulaşma gayesiyle örgütlenen siyasal partiler, bireysel ve toplumsal taleplerin siyasi alana taşınmasında etkin rol üstlenmekte; ayrıca karar alma süreçlerine hayati düzeyde katkı sunmaktadır. Türkiye'de siyasal tarih, yakın dönem itibarıyla esasen siyasal partiler tarihidir; parlamento dışında örgütlenen, mecliste birkaç sandalyeye tutunan, ordunun postalları ile sınanan, iktidar gücüne erişen, kapatılan birçok siyasal parti…

Siyasi laboratuvarın ve toplumsal hafızanın gerçekliğinde birçok siyasal parti, birey-toplum-devlet ilişkisinde bir değişim ve dönüşümün adresi olmuştur. Siyasal partilerin demokrasiyi yücelten ve yükselten rolü, demokrasi parantezinde siyasal partilere güvence ve deneyim kazandırmış, yaşanan tüm tecrübeler ışığında Türk siyasal yaşamı kendine özgü bir süreci ihtiva etmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'deki siyasal partilerin doğuşu, gelişimi, yapısı, ideolojik çizgisi aktörleri ve akıbeti sadece akademi dünyası için değil, aynı zamanda politika yapıcılar ve toplumun her kesimi için önemli bir merak ve inceleme alanı olmuştur.

Türkiye'de Siyasal Partiler başlıklı bu iki ciltlik eser; İttihat Terakki'den günümüze Türk siyasal hayatında etkili olan otuz yedi siyasal partiyi konu edinmiştir. Bu yönüyle ilgili konudaki en kapsamlı çalışma olarak literatürde yerini almıştır. Birinci ciltte II. Meşrutiyet sürecinden 1980 yılına kadar var olan, ikinci ciltte ise 1980'den sonra kurulan siyasal partiler ele alınmıştır. Her siyasal parti; kuruluş, program, ideoloji, seçimler ve siyasal yaşamdaki rolü bağlamında değerlendirilmiştir. Satır aralarında dönemin siyasal gelişmeleri okuyucuya sunulmuş, esasen siyasal bir yolculuğa kapı aralanmıştır. Çalışmada siyasal partilerin önemini tarihsel perspektiften ortaya koymak ve bu minvalde bir tartışma zemini oluşturmak amaçlanmıştır. Ayrıca siyasal partiler, tarihsel nesnenin ötesinde bugünün ve geleceğin siyasetini oluşturan ve buna yön veren yapılar olarak takdim edilmiştir. Türkiye Yüzyılı'na ithafen kaleme alınan çalışma, bir yönüyle de birinci yüzyılın muhasebesi biçiminde tahayyül edilmiştir.

Bu eser, Türkiye'nin farklı üniversitelerinden alanında uzman değerli akademisyenlerin katkılarıyla hazırlanmıştır. Her bir bölüm, yazarlar tarafından titizlikle hazırlanmış ve detaylı bir biçimde tartışılmıştır. Bu süreçte emeği geçen tüm yazarlarımıza, editoryal ekibimize ve eserimizin yayımlanmasını sağlayan Eğitim Yayınevi'ne teşekkür ediyoruz. Ayrıca, okuyucularımızın bu eserden edineceği bilgi ve analizlerin, Türk siyasetini anlamaya ve anlamlandırmaya vesile olacağına inanıyoruz. Bu eserin, hem akademik hem de toplumsal düzeyde bir fark yaratmasını ve okuyucularımız için ufuk açıcı bir kaynak olmasını temenni ediyoruz.

Saygılarımızla.

Editör Kurulu

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ III

İTTİHAT VE TERAKKİ FIRKASI 1
Halil Emre Deniş

AHRAR FIRKASI 19
Özgür Üzelakçil

CUMHURİYET HALK PARTİSİ (1919-1980) 41
Rukiye Saygılı, Hülya Eşki Uğuz

TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI 105
Nihat Yılmaz

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI 117
Oğuzhan Aslantürk

MİLLİ KALKINMA PARTİSİ 141
Cantürk Caner

DEMOKRAT PARTİ 157
İsmail Dursunoğlu

MİLLET PARTİSİ 183
Muhammed Enes Kan

ADALET PARTİSİ 201
Metehan Bekleviş

YENİ TÜRKİYE PARTİSİ 217
Emel İlter

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ 233
Mehmet Nazım Uygur

MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ 251
Fatma Okur Çakıcı

CUMHURİYETÇİ GÜVEN PARTİSİ 271
Murat Saltuk Bilgili

MİLLİ NİZAM PARTİSİ 299
Taylan Can Doğanay

DEMOKRATİK PARTİ 325
Bahriye Eseler

MİLLİ SELAMET PARTİSİ 339
Berna Deniz Demir Sargut

ADALET PARTİSİ

Metehan Bekleviş[1]

Giriş

Adalet Partisi (AP), Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleşen iki askeri müdahalenin arasındaki döneme damgasını vurmuş ve Türk siyasal yaşamını derinden etkilemiştir. 1961 yılında başlayan AP'nin serüveni, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrası 1981'de kapatılmasıyla son bulmuştur. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından Demokrat Parti (DP)'nin yöneticileri tutuklanmış ve yargılanmak üzere Yassıada'ya gönderilmiştir. DP, 29 Eylül 1960'ta kapatılmıştır. 1961 yılında darbeyi gerçekleştirenlerin işaret ettiği kişiler tarafından yeni anayasa hazırlanmıştır. Yeni anayasa, halk oylaması ile kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.

1961'de yeni siyasal partiler Türk siyasal yaşamına dahil olmuştur. Bunlardan birisi de AP'dir. AP, 11 Şubat 1961'de kurulmuştur. AP, Türk siyasal yaşamında ilk kez kurulan koalisyon hükümetinin CHP ile birlikte ortağı olmuştur. AP, siyasal yaşamda bulunduğu zaman diliminde Türk siyasetinin şekillenmesinde etkin rol oynayan partilerin başında gelmiştir. AP, 1965-1971 yılları arasında tek başına iktidar olmayı başarmıştır. Daha sonraki yıllarda ise, AP, yapmış olduğu siyasal çalışmalarla Türkiye siyasetine ve Türk demokrasisine yön vermiştir.

AP'ye siyasal yaşamı boyunca iki genel başkan liderlik etmiştir: 1961-1964 yılları arasında Ragıp Gümüşpala ve 1964-1980 yılları arasında Süleyman Demirel parti genel başkanı olarak görev yapmıştır. Ragıp Gümüşpala'nın ani ölümü sonrası liderlik yarışı esnasında başlayan parti içi görüş ayrılıkları, Demirel'in genel başkanlığı döneminde farklı şekillerde kendini göstermiştir. Bu bakımdan, AP, parti içi muhalefetin yoğun olduğu bir parti olarak görülebilir. AP içerisindeki muhaliflerin öncelikle 1970 yılında hazırlanan bütçeye red oyu vermeleri ve sonrasında AP'den ayrılarak Demokratik Parti'yi kurmaları oldukça dikkat çekici bir gelişmedir. AP, siyasal yaşamda bulunduğu süreçte

1 Öğr. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, metehan.beklevis@bilecik.edu.tr

hem iktidarın hem de muhalefetin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Çalışmada AP'nin kuruluşu, parti tüzüğü, programı, seçim beyannameleri, ideolojisi, katıldığı seçimlerdeki durumu ve Türk siyasal hayatındaki önemi değerlendirilecektir. Çalışmada; AP tarafından hazırlanan yazılı metinlere, resmî belgelere ve dönemle ilgili eserlere başvurularak konu detaylı şekilde ele alınmaya çalışılacaktır.

Kuruluş

1950-1960 yılları arasında iktidar olan DP, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrası kapatılmıştır. DP'nin sahip olduğu mirası hangi siyasal partilerin paylaşacağı tartışma konusu olmuştur. Çünkü askeri müdahaleyi gerçekleştirenler, DP'nin devamı niteliğinde siyasal parti kurulmasını ve DP yöneticilerinin siyaset yapmasını yasaklamıştır (Çavdar, 2013: 110). Bununla birlikte, askerler çok partili yaşama yeniden geçişi desteklemiş, ancak 1960 öncesi döneme dönüşün olmamasını arzu etmiştir (Demirel, 2021: 27). 1961 yılında siyasetin serbest bırakılmasıyla birlikte yeni siyasal partiler kurulmaya başlamıştır. AP haricinde Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) kurulan diğer siyasal partiler olmuştur. AP, DP'nin mirasçısı olarak görülmüş, ancak temsil ettiği dünya görüşünün farklı olduğu belirtilmiştir (Tunçay, 1983: 2096).

AP'nin kuruluş hazırlıklarının 1960 yılının ağustos ayına kadar geri götürülebileceği ifade edilmiştir (Çavdar, 1983: 2090). AP'nin kurulması sürecinden önce Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilip ardından üç aylık sürenin sonunda emekliye sevk edilen Gümüşpala'ya yapılan parti liderliği teklifi süreci başlatmıştır. Ayrıca Gümüşpala'nın 27 Mayıs sonrası Genelkurmay Başkanlığı yapmış olması, Milli Birlik Komitesi (MBK)'nde DP'nin devamı niteliğinde bir parti kurulmadığı imajını oluşturmuştur. Böylece 11 Şubat 1961'de AP kurulmuştur (Kurt, 2019: 220). Guida'ya (2021: 163) göre, 1961 yılında eski DP'liler Gümüşpala'nın liderliğinde AP'de yeniden örgütlenmişlerdir. Yine benzer şekilde, Ağaoğlu da (1972: 9) DP'nin üst yönetici kadrosunun haricinde DP teşkilatının AP bünyesinde yeniden canlandığını ifade etmiştir.

AP'nin kurucularına bakılacak olursa, tek bir siyasal görüşü bünyesinde taşımadığı görülebilir. AP kurucuları, eski askerler, eski DP milletvekilleri ve diğer siyasal partiler içerisinden gelmiştir. Gümüşpala dışında R. Necmi Ökten, Şinasi Osma gibi isimler emekli askerdir. Ethem Menemencioğlu ve Mehmet Yorgancıoğlu eski DP milletvekilleridir. Tahsin Demiray ve Muhtar Yazır ise eski Köylü Partisi içerisinden AP'ye dahil olan isimlerdir (Demirci Güler, 2003: 56). Demirel'e göre, AP kuruluş aşamasında kolektif liderlik anlayışı ile yönetilmiştir (2021: 29). AP, kurulduğu tarihten dokuz ay gibi kısa bir süre

sonra ilk seçimine girmiştir. AP'nin seçimlerde gösterdiği performanslardan önce, partiye ait tüzük, program ve seçim beyannamelerini kronolojik olarak ele alarak bir değerlendirme yapmak, konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

AP Tüzüğü, Programı ve Seçim Beyannamesi

Kısaca parti tüzüğü, siyasal partinin iç ve dış işleyişinin nasıl olacağını anlatan yazılı metindir. Parti programı, siyasal partinin toplumu ilgilendiren konularla ilgili olarak ilkesel duruş ve tutumunu gösteren yazılı belge olarak tanımlanabilir. Seçim beyannamesi ise, siyasal partinin iktidarda ya da muhalefette olma durumuna bakılmaksızın gelecek seçimde gerçekleştirmeyi vaat ettiği projelerin yer aldığı ve kamuoyunun takdirine sunulan belge olarak ifade edilebilir.

AP'nin 1961 yılında kabul edilen ilk tüzüğü 81 maddeden oluşmaktadır. Parti tüzüğü, 1964, 1966, 1969, 1976 ve 1978 yıllarında yapılan parti kongrelerinde alınan kararlarla değiştirilmiştir. Parti tüzüğünde yapılan değişikliklerden en dikkat çekici olanı, 1966 yılında partinin özel işaretinin "Kır At" olduğunun birinci maddeye eklenmesidir (AP, 1966: 3). Daha öncesinde, partinin kuruluşundan 1964 yılına kadar parti amblemi açık bir kitap içinden doğan güneş olarak belirlenmiştir. 1961 yılında gerçekleşen seçimlere AP, belirtilen amblem ile katılmıştır (Alkan, 2015: 108).

AP'nin 1961 yılındaki parti programı, prensip maddeleri olarak 26 maddeden oluşmuştur. AP programında dikkat çeken hususlara kısaca değinmek doğru olacaktır. Altıncı maddede, iktisadi kalkınmada yabancı sermayenin gerekliliğine vurgu yapıldığı görülmektedir. Sekizinci maddede, laikliğin algılanış şekline yapılan vurgu vardır. Buna göre AP; laikliği din karşıtlığı olarak değil, din ve ibadet özgürlüğü olarak anlaşıldığını belirtir. Onuncu maddede, milli iradeye dayanmayan herhangi bir gücün reddedildiği ifade edilmiştir. On beşinci maddede, emek-sermaye arasında sulh ortamından bahsedilmektedir. On dokuzuncu maddede, âdemi merkeziyetçi bir yapıya geçilerek mahalli idarelerin güçlendirilmesi gerektiği fikrinin bir zorunluluk sayıldığı söylenmiştir. Yirmi dördüncü maddede, basın-yayın özgürlüğü savunulmuş ve bu mecranın hükümeti elinde bulunduran partilerin aleti olmaması gerektiği belirtilmiştir. Son olarak, yirmi beşinci maddede, ordu bütün düşünce ve partilerin üstünde, yurt savunmasını yapmakla görevli kutsal bir kuvvet olarak tanımlanmıştır.

AP, 20 yıllık siyasi tarihinde 1961, 1965, 1969, 1973 ve 1977 yıllarında gerçekleşen genel seçimlere ve 1963, 1968, 1973 ve 1977 yıllarında yapılan mahalli idare (yerel) seçimlerine katılmıştır. AP'nin seçim beyannamelerinin genel seçimlere yönelik hazırlandığı görülmüştür. AP seçim beyannamelerinde

dikkat çeken nokta ise, 1961 yılında hazırlanan beyanname dışındakilerin propaganda başlığı taşımasıdır. 1965 yılında "Vatan İçin Elele Verelim", 1969 yılında "Hürriyet ve Refah Yolunda Elele Verelim", 1973 yılında "Yaptıklarımız Yapacaklarımızın Teminatıdır" ve 1977 yılında ise "Kervan Yürüyecektir" sloganları kullanılmıştır. AP'nin 1977 seçim beyannamesinde açıkça DP'nin bizzat kendisi olarak 1965 ve 1969 seçimlerini kazandığı ifade edilmiştir (AP, 1977: 5).

AP'nin İdeolojisi

AP, birden çok ideolojiyi harmanlayarak merkez sağ pozisyonda konumlanmış bir siyasal partidir. Yani AP, ekonomik açıdan liberal, toplumsal değerler bakımından muhafazakâr ve devlet politikalarında kalkınmacı bir yaklaşım sergilemeye çalışmıştır. Kuru'ya (1996: 271) göre, AP, Türk siyasal yaşamı içerisinde bulunduğu süreçte geniş kitleleri kendisine çekmek adına, kimi zaman ürettiği politikalar birbirleriyle çelişse bile farklı çıkar gruplarına ve sınıflara hitap etmesi gerektiğinin farkında olmuştur. Bu açıdan AP, hepsini yakala partisi olarak nitelendirilebilir.

Öncelikle AP, kuruluşundan itibaren kapatılan DP'nin siyasal mirasını devralma politikası yürütmüştür. Seçmenlerin bu politikaya karşı teveccüh göstermeye başladığı, 1961 ve 1963 seçimlerinde alınan oy oranlarına bakılarak anlaşılabilir. Özellikle Demirel'in genel başkanlığı döneminde DP'nin devamı olduğuna dair söylemler daha da netleşmiştir. 1965 seçimleri öncesinde parti ambleminin "Kır At" olarak değiştirilmesiyle AP'nin kırsal kesimde yaşayan seçmenle bağlantı kurabilmesi hedeflenmiştir (Akdağ, 2018: 197). Yine 1965 seçimleri öncesinde AP lideri Demirel, yapmış olduğu mitinglerde CHP karşıtlığı üzerinden politika geliştirmiştir. Ayrıca AP, anti-komünizm ve İslam'a dayanan bir seçim kampanyası yürütmüştür (Duman ve Sun-İpekşen, 2013: 123).

Samsun'da Demirel tarafından yapılan konuşma, AP'nin siyasal bakımdan pozisyonunu göstermiştir: "*Biz komünist düşmanıyız. Komünizmle yılmadan mücadeleye kararlıyız. Biz aşırı sol cereyanlarla mücadeleye kararlıyız. Nüfusumuzun yüzde 98'i Müslüman olduğu için komünizm Türkiye'ye giremez. Kendimize Müslüman bir millet diyebilmeliyiz.*" (AP, 1966). Demirel, CHP'nin "Ortanın Solu" sloganını, CHP aleyhine kullanarak propaganda yapmıştır (Ahmad, 1996: 242). Bu bağlamda, Demirel'in seçmeni AP'ye oy vermeye ikna etmede başarılı olduğu, 1965 ve 1969 seçimlerinde görülmüştür. Kalaycıoğlu (2023: 420), 1965-1969 seçimlerini esas alarak, merkez-çevre modeli içerisinde AP'yi çevrenin temsilcisi olarak tanımlamış ve böylelikle halk desteği alabildiğini belirtmiştir.

AP, iktisadi açıdan karma ekonomi programı ile idare etmeyi benimsemiştir. 1969 AP hükümet programında, karma ekonomi içerisinde özel sektörün payının

kamuya oranla daha fazla olması ve serbest ekonominin de demokratiklik bakımından gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca AP, kalkınmanın planlı bir şekilde yapılması gerektiğini savunmuştur. Diğer yandan, AP iktidarlarında devlet tarafından yapılan yatırımların payı azalmamıştır. Bunun nedeni ise, devlete ait olan kamu iktisadi teşebbüslerinin gelirlerine ihtiyaç duyulması ve bu kurumların altyapılarına yatırım yapılmasının zorunlu olmasıdır (Kuru, 1996: 269-270). AP iktidarında gerçekleşen en önemli gelişmelerin başında 24 Ocak 1980'de alınan kararlar gelmektedir. Bu kararlar neticesinde Türkiye, serbest piyasa ekonomisine geçme kararı almıştır. Ancak 24 Ocak kararlarının uygulanması, 12 Eylül 1980'de gerçekleşen darbe sonrasında sekteye uğramıştır. Bu kararlar, 1983 yılında Anavatan Partisi'nin iktidara gelmesiyle tam anlamıyla uygulanmaya başlamıştır.

Seçimler

1961'de hazırlanan yeni anayasaya ilişkin bir halk oylaması gerçekleştirilmiştir. Bu halk oylamasının sonucunda %61,7 evet ve %38,3 hayır oyu çıkmıştır (YSK, 1961a). Anayasa değişikliği için yapılan halk oylaması öncesinde AP yöneticileri "Hayır'da hayır vardır" söylemini kullanarak halkın önüne getirilen anayasaya karşı çıkmıştır (Çavdar, 1983: 2090). Kabul edilen 1961 Anayasası'na göre, TBMM, dört yıl için seçilen 450 milletvekili ve altı yıllığına 15'i Cumhurbaşkanı tarafından seçilen 165 senato üyesinden oluşmuştur. 15 Ekim 1961 yılında gerçekleşen genel seçimler neticesinde CHP %36,7 (173 milletvekili), AP %34,8 (158 milletvekili), CKMP %14 (54 milletvekili) ve YTP %13,7 (65 milletvekili) oranında oy almıştır (YSK, 1961b). Cumhuriyet Senatosu'nda ise AP, 71 senatör çıkararak çoğunluğu elde etmiştir (Kurt, 2019: 222).

10 Ekim 1965'te gerçekleşen genel seçimlerin galibi, geçerli oyların %52,9'unu alarak 240 milletvekili elde eden AP'dir. TBMM'ye giren diğer partiler ise şu şekildedir: CHP %28,7 (134 milletvekili), Millet Partisi %6,3 (31 milletvekili), YTP %3,7 (19 milletvekili), Türkiye İşçi Partisi (TİP) %3 (14 milletvekili) ve CKMP %2,2 (11 milletvekili) (YSK, 1965). Böylece Demirel'in Başbakanlığında AP'nin tek başına iktidarı başlamıştır. AP, 1965 seçimlerinde gösterdiği başarıyla DP'nin devamı ve tek mirasçısı olduğunu kanıtlamıştır.

12 Ekim 1969'da gerçekleşen genel seçimler, AP'nin tek başına iktidar olduğu son seçimdir. Bu seçim sonucunda; AP %46,6 (256 milletvekili), CHP %27,4 (143 milletvekili), Güven Partisi (GP) %6,6 (15 milletvekili), MP %3,2 (6 milletvekili), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) %3 (1 milletvekili), Birlik Partisi (BP) %2,8 (8 milletvekili), TİP %2,7 (2 milletvekili), YTP %2,2 (6 milletvekili) ve bağımsızlar %5,6 oranında oya ulaşarak 13 milletvekili çıkarmıştır (YSK, 1969). 1969 seçiminde, AP hem sayısal hem de oransal

olarak oyunu düşürmesine rağmen mecliste daha fazla milletvekiline sahip olmayı başarmıştır.

AP, 1973 seçimlerinde ikinci parti konumuna gerilemiştir. 1973 seçiminin galibi CHP olmuştur. Bu seçimde; CHP %33,3 (185 milletvekili), AP %29,8 (149 milletvekili), Demokratik Parti %11,9 (45 milletvekili), Milli Selamet Partisi (MSP) %11,8 (48 milletvekili), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) %5,3 (13 milletvekili), MHP %3,4 (3 milletvekili), Türkiye Birlik Partisi (TBP) %1,1 (1 milletvekili) ve bağımsızlar %2,8 (6 milletvekili) kazanmıştır (YSK, 1973).

1977 yılında gerçekleşen seçimde AP yine ikinci parti olmuştur. Seçim sonuçlarına göre; CHP %41,4 (213 milletvekili), AP %36,9 (189 milletvekili), MSP %8,6 (24 milletvekili), MHP %6,4 (16 milletvekili), CGP %1,9 (3 milletvekili), Demokratik Parti %1,8 (1 milletvekili) oranında oy almış ve bağımsızlar 4 milletvekilliği kazanmıştır (YSK, 1977). AP'nin genel seçimler karnesi Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. AP-Genel Seçimler

Seçim Yılı	Seçime Katılım Oranı	AP'nin Aldığı Oy Oranı	AP'nin Aldığı Oy Miktarı	Kazandığı MV Sayısı	Seçim Sıralaması
1961	%81,40	%34,80	3.527.435	158	2
1965	%71,30	%52,90	4.921.235	240	1
1969	%64,30	%46,60	4.229.712	256	1
1973	%66,80	%29,80	3.197.897	149	2
1977	%72,40	%36,90	5.468.202	189	2

Kaynak: ysk.gov.tr web sitesinden alınan veriler aracığıyla hazırlanmıştır.

AP Dönemi Siyasal Gelişmeler

1961 seçimleri, "*DP'nin mezarında elde ettiği bir zafer*" olarak tarif edilmiştir (Tekeli, 1983: 1814). 1961 seçimlerinin ardından kurulan ilk koalisyon hükümeti CHP ile AP arasında gerçekleşmiştir. Bu koalisyon hükümetinin ortaya çıkmasında askerler tarafından hazırlanıp imzalanan 21 Ekim Protokolü'nün payı oldukça yüksektir (Demirel, 2021: 34). Koalisyonun 21 Ekim Protokolü'ne dayanması "silah zoruyla evlilik" olarak ifade edilmiştir (Hale, 1994: 147). CHP-AP koalisyonu altı ay gibi kısa bir süre devam etmiştir. Koalisyonun sona ermesinde AP'nin eski DP'li olanların af görüşmelerine dahil edilmesi talebi neden olmuştur. 1961-1964 döneminde kurulan üç koalisyon hükümetine de CHP Genel Başkanı İsmet İnönü liderlik etmiştir (Karpat, 1972: 361).

17 Kasım 1963'te yapılan yerel seçimlerde AP, 1028 beldeden 505'ini alarak birinci parti olmuştur (YSK, 1963). Seçimlerin AP tarafından kazanılmasının ardından 2 Aralık 1963'te Başbakan İsmet İnönü istifa etmiştir. Ancak AP lideri Gümüşpala'ya verilen hükümet kurma görevi başarısızlıkla sonuçlanınca yeni hükümeti kurma görevi tekrar İnönü'ye verilmiştir (Eroğul, 2013: 219). Böylece CHP ve bağımsızlardan oluşan son İnönü hükümeti azınlık hükümeti şeklinde kurulmuştur.

1964 yılı hem AP hem de Türk siyasal yaşamı için dönüm noktası olmuştur. AP lideri Gümüşpala'nın ani ölümü sonrası AP'de liderlik yarışı başlamıştır. AP'deki liderlik yarışında farklı kesimlerin adayları dahil olmuştur. AP içindeki sertlik yanlıları Saadettin Bilgiç'i; diğer bir grup, ordu içerisinden gelebilecek tepkileri engellemek adına, Celal Bayar'ın yaverliğini de yapan emekli General Tekin Arıburun'u; başka bir grup, hukuk profesörü olan Ali Fuat Başgil'i ve son olarak bir diğer grup ise, Adnan Menderes'in bürokratlarından, ismi çok fazla duyulmayan Demirel'i aday göstermiştir (Ahmad, 2020: 165). Ayrıca Demirel, ordu tarafından diğer adaylara göre daha seküler olması nedeniyle desteklenmiştir. Ordunun bu desteğinde, Demirel'in 27 Mayıs'a karşı söylem geliştirmeyeceği düşüncesinin etkili olduğu belirtilmiştir (Dursunoğlu, 2021: 49). Liderlik yarışını Demirel kazanmış ve AP'nin yeni genel başkanı olmuştur. Böylelikle Türk siyasal yaşamında etkisi uzun yıllar boyunca sürecek Demirel dönemi başlamıştır. Demirel'in Genel Başkanlığında meydana gelen ilk önemli gelişme TBMM içerisinde yaşanmıştır. 1965 yılında TBMM'de bütçe görüşmesinde bütçeye ret oyu çıkmıştır. Bütçenin reddedilmesi sonucu hükümet düşmüş ve Başbakan İnönü istifa etmiştir. Yeni hükümet, AP listesinden seçilen bağımsız Senatör Suat Hayri Ürgüplü tarafından kurulmuştur (Eroğul, 2013: 222). Bu süreçte, Demirel, Başbakan Yardımcısı olarak meclis dışından atanmıştır (Çavdar, 1983: 2091).

1965 yılında Türk siyasal hayatını etkileyecek diğer bir gelişme ise, Resmî Gazete'de 20 Şubat'ta yayınlanan seçim kanununda yapılan değişikliktir. Bu düzenleme, seçimlerin "*milli bakiye sistemi*"ne göre yapılmasını getirmiştir. Bu sistem, en basit anlatımla her seçim çevresi içerisinde siyasal partilerin kalan oylarının ülke genelinde toplanması ve açık kalan milletvekilliklerine orantılı şekilde dağıtılması yöntemidir. Özbudun'a (2016: 94) göre milli bakiye sistemi, nispî temsilin en saf biçimi olarak ifade edilmiştir. Türk'e (2006: 95) göre ise, nispî seçim sistemleri arasında en adaletli olanı milli bakiye sistemidir.

Demirel Başbakanlığı sırasında özgürlük, demokrasi, kalkınma, milli irade ve insana saygı gibi kavramlar sıkça kullanılmıştır (Fedayi, 2019: 132). 1966 yılında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel rahatsızlanmıştır. Gürsel'in görevini yapamayacağının doktorlarca bildirilmesi üzerine TBMM'de yeni Cumhurbaşkanını seçme süreci başlatılmıştır. AP ve CHP, Genelkurmay

Başkanı Cevdet Sunay'ın yeni Cumhurbaşkanı olması konusunda mutabık kalmıştır. Bu uzlaşının sonunda, Cevdet Sunay emekliliğini isteyerek önce Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör olmuş ve sonrasında TBMM'de yapılan oylama ile Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Arcayürek, 1992: 92).

AP, Resmî Gazete'de 23 Mart 1968'de yayınlanan 1036 sayılı Kanun ile Milletvekili Seçim Kanunu'nda değişikliğe giderek milli bakiye sisteminin kaldırılmasını sağlamıştır. Getirilen yeni düzenlemeye göre hem Cumhuriyet Senatosu hem de milletvekili seçiminde çevre barajlı d'Hondt sistemine geçilmek istenmiştir. AP'nin bu değişikliği yapmasındaki temel nokta, mevcut iktidarını sağlamlaştırma çabasıdır. Ancak Anayasa Mahkemesi, çeşitli hükümleri Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmiş ve seçimlerde barajsız d'Hondt sisteminin uygulanmasına karar vermiştir (Özbudun, 2016: 94).

1970'li yılların başı, AP için epeyce çalkantılı olmuştur. 11 Şubat 1970'de gerçekleşen bütçe görüşmelerinde, AP'nin 41 milletvekilinin bütçeye karşı ret oyu kullanması ve toplamda 224 ret oyunun verilmesi sonucunda bütçe kabul edilmemiştir. Bütçenin reddedilmesinden sonra Demirel, Başbakanlık görevinden istifa etmiştir. Ancak Cumhurbaşkanı Sunay, kabineyi yeniden kurma görevini Demirel'e vermiştir. TBMM'de Üçüncü Demirel Kabinesi, 232 kabul oyu ile güvenoyu alarak görevine başlamıştır (Ahmad ve Turgay-Ahmad, 1976: 383-384). AP içindeki muhalefet, 1970 yılının son günlerine doğru yeni bir siyasal partiye dönüşmüştür. Bu yeni kurulan partinin adı Demokratik Parti'dir. Demokratik Parti'nin kuruluşu sonrası özellikle sağ kesimdeki oylar bölünmeye başlamıştır.

1971 yılı, AP'nin tek başına iktidar olarak son görev yaptığı yıldır. 12 Mart 1971'de Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının imzasını taşıyan muhtıra ile mevcut hükümetin çekilmesi istenmiştir. Muhtırada, anayasal reformların yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Aksi takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyacağı ifade edilmiştir (Eroğul, 2013: 237-238). Demirel'in istifasının ardından hükümeti kurma görevi Nihat Erim'e verilmiştir. Erim tarafından kurulan iki hükümet, ülkeyi 1972 yılına kadar yönetmiştir. Ardından Ferit Melen tarafından hükümet kurulmuştur. 1973 yılında gerçekleşecek seçime kadar ise, Naim Talu tarafından kurulan hükümet Türkiye'yi idare etmiştir.

1973 seçiminin ardından hükümeti kurma görevini CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit almıştır. Ecevit, MSP ile koalisyon hükümeti kurmuştur. CHP-MSP koalisyonu Kıbrıs Barış Harekâtı'nı gerçekleştirmiştir. Kıbrıs'ta elde edilen zaferi kendi lehine döndürmeyi hedefleyen Ecevit, erken seçim yaparak CHP'nin tek başına iktidar olmasını sağlamak istemiştir. Ayrıca, Başbakan Ecevit bir yurtdışı seyahatine çıkarken başbakan vekilliği görevini Başbakan

Yardımcısı N. Erbakan yerine CHP'li Bakan Orhan Eyüpoğlu'na bırakmak istemesi ve buna karşılık olarak MSP'li bakanların da vekillik kararnamesini imzalamaması koalisyonun bitmesine neden olmuştur. Bu gelişmenin ardından Başbakan Ecevit 18 Eylül 1974'te istifa etmiştir (Karataş, 2022: 399). Bülent Ecevit'in istifası ile başlayan hükümet kurma krizi, Demirel'in 1975'te Milliyetçi Cephe (MC) Hükümeti kurması ile sonlanmıştır. Hükümet AP, MSP, MHP ve CGP'nin koalisyonundan oluşmuştur. Bu hükümette Türk sağının birleştiği söylenebilir. MC Hükümeti, 1977 yılına kadar devam etmiştir.

1977'de yapılan seçimin ardından hiçbir parti tek başına hükümet kurma gücüne erişememiştir. Ecevit, azınlık hükümeti kurmuş ancak güvenoyu alamamıştır. Ecevit hükümetinin güvenoyu alamaması üzerine Demirel; MSP ve MHP liderleri ile koalisyon hükümeti konusunda anlaşmıştır. II. MC Hükümeti, AP-MSP-MHP arasında kurulmuştur. Demirel bu koalisyon hükümetinin de Başbakanı olarak görev yapmıştır. Ancak, II. MC Hükümeti çok kısa bir süre görevde kalabilmiştir. II. MC Hükümeti'nin görev süresinin çok kısa sürmesinin nedeni Güneş Motel Vakası'dır.[2] AP'li 11 milletvekilinin istifa ederek AP'den ayrılması ve sonrasında 10 milletvekiline bakanlık verilmesiyle yeni hükümet 5 Ocak 1978'de Ecevit tarafından kurulmuştur. Ecevit'in başbakanlıktan istifası sonrası 12 Kasım 1979'da Demirel tarafından bir azınlık hükümeti kurulmuştur. Demirel'in azınlık hükümeti, 12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri müdahaleye kadar görev yapabilmiştir.

AP'nin Türk Siyasal Hayatındaki Rolü ve Önemi

AP'nin Türk siyasal hayatındaki önemi değerlendirirken konuyu temelde iki ana başlıkta ele almak mümkündür. Bunlardan ilki, partinin liderleri bakımındandır. İkincisi ise, siyasal hayat içerisinde AP'nin elde ettiği iktidar, iktidar ortaklığı ya da muhalefette olmasına ilişkindir. AP'ye siyasal hayatta bulunduğu dönemde iki genel başkan liderlik etmiştir. Gümüşpala, 1961-1964 yılları arasında görev yaparken, Demirel, 1964-1981 (fiili olarak 1980) yılları arasında liderlik vazifesini yerine getirmiştir. Kapatılan DP'den ortaya çıkan boşluğu doldurmayı amaçlayan AP, Türk siyasal hayatında var olduğu süreçte seçimlerde elde ettiği oy oranıyla ya birinci parti ya da ikinci parti olarak varlık göstermiştir. İlk olarak, AP'de Gümüşpala dönemini incelemek gerekirse, 1961'de katıldığı ilk seçimde ikinci parti olmuş ve Türkiye'de kurulan ilk koalisyon hükümetinin ortağı olmuştur. 1961 seçiminde, DP'nin mirasına ortak olan diğer partilere göre daha fazla oy alarak seçmeni ikna etmede AP'nin daha başarılı olduğu söylenebilir.

2 Güneş Motel Vakası, 11 AP milletvekilinin, CHP ile görüşme neticesinde hükümet hakkındaki gensoruya desteklemeleri ve hükümetin düşürülmesidir. Böylelikle II. MC Hükümeti, cumhuriyet tarihinde gensoru ile düşürülen ilk hükümet olmuştur. Pazarlıkta kendilerine bakanlık teklif edilen kişiler, sonrasında kurulan Ecevit Azınlık Hükümeti'ne güvenoyu vermiş ve biri hariç tamamı hükümette bakan olarak yer almıştır (Dursunoğlu, 2021: 57).

1963 yılında yapılan mahalli idareler seçiminde AP, belediye başkanlıkları bakımından seçim yapılan beldelerin neredeyse yarısına yakınını (505/1028) kazanmıştır (YSK, 1963). Elde edilen başarıyı değerlendirmek gerekirse, Gümüşpala yönetimindeki AP, merkez sağı konsolide ederek DP'nin tek mirasçısı olduğunu kanıtlama yolunda önemli bir aşama kat etmiştir. Gümüşpala döneminde yapılan çalışmaların, daha sonrasında AP'yi tek başına iktidara taşıyacak adımlar olduğu söylenebilir. 1964 yılında Gümüşpala'nın ani ölümü sonrası AP'deki liderlik yarışından Demirel galip çıkmıştır. Demirel'in liderliğinde AP'nin ilk icraatı, İnönü Hükümeti'nin bütçesine red oyu verilmesi sonucu İnönü'nün istifa etmeye mecbur bırakılmasıdır. Sonrasında Türk sağının birleştiği ilk koalisyon hükümeti 1965 yılında kurulmuştur. Bu hükümette Demirel, henüz milletvekili olmadığı için TBMM dışından Başbakan Yardımcılığı görevine atanmıştır. Bu arada dikkat çeken bir diğer gelişme, 1965 seçimleri öncesinde kabul edilen 648 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 103. ve 104. maddelerinde DP'nin devamı niteliğinde parti kurulması ya da partilerin bu yönde herhangi bir işaret kullanması/göstermesi yasaklanmıştır. Demirel yönetimindeki AP'nin çözümü, parti amblemini "kır at" olarak değiştirmek olmuştur. Böylece AP, yasaklara takılmadan DP'nin devamı olduğu mesajını seçmene vermiştir (Bekleviş, 2021: 53).

1965 seçiminde aldığı %52,9 oy oranıyla tek başına iktidara gelmeyi başaran AP, 12 Mart 1971'de verilen askeri muhtıraya kadar iktidarını sürdürmüştür. 1965-1971 yılları arasında AP, farklı kesimleri kendi tabanında birleştirmeyi başarmıştır. 1971-1973 yılları arasında teknokratlar hükümetlerinin görev yapmasının ardından gerçekleşen 1973 seçiminde ana muhalefet partisi olan AP, daha sonraki dönemde Türk sağını birleştirerek MC hükümetlerinin kurulmasına öncülük etmiştir. 12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri müdahale öncesi son hükümeti de AP kurmuştur.

AP, 27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra hazırlanan 1961 Anayasası'na karşı sessiz bir şekilde hayır kampanyası yürütmüştür. Her ne kadar siyasal yönetim sivil yönetime bırakılmış olsa da ordunun siyasal alan üzerindeki baskısı hissedilmeye devam etmiştir. AP'nin Kurucu Genel Başkanı olan Gümüşpala, darbe sonrası dönemde emekliye sevk edilen bir asker olması nedeniyle AP ile ordu arasındaki ilişkinin mesafeli olmasına neden olmuştur. AP'de Demirel'in genel başkan olmasıyla birlikte atılan adımlarda ordunun hedefi olmamaya dikkat edilmiştir. Ayrıca 5. ve 6. Cumhurbaşkanlarının seçiminde yine ordu kökenli kişiler, AP tarafından desteklenmiştir. 12 Mart 1971'de verilen muhtıra sonrası Demirel, Başbakanlık görevinden istifa etmiştir. Demirel, orduyu karşısına almak istememiştir. Buna karşın, Demirel (1973: 7), 1973 yılında kaleme aldığı eserinde 12 Mart Muhtırası'nın anayasa ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmadığını beyan etmiştir.

AP'nin diğer siyasal partilerle olan ilişkisi dönemsel olarak değişiklik göstermiştir. Türkiye'nin ilk koalisyon hükümetinde yer alan AP, özellikle 1965 seçimleri öncesinden başlayarak CHP karşıtlığı üzerinden söylem geliştirmiştir. AP, tek başına iktidarda olamadığı dönemlerde ise Türk sağında bulunan siyasal partilerle koalisyon yaparak MC hükümetlerinin kurulmasını sağlamıştır. AP, parti içi muhalefetin etkisini en çok hisseden partilerin başında gelmiştir. Bu durum, kuruluşundan itibaren farklı siyasal görüşleri kendi etrafında toplayan AP'de Gümüşpala'nın ölümü sonrası liderlik yarışında kendisini bariz bir şekilde göstermiştir. Parti içi muhalefet ile ilgili en dikkat çeken husus ise, 1970 yılında Demirel Hükümeti tarafından hazırlanan bütçeye AP'li 41 milletvekilinin ret oyu vermesidir. Sonrasında bu milletvekilleri AP'den ayrılmış ve Demokratik Parti'yi kurmuştur. 1973 seçim sonuçlarında Demokratik Parti'nin kurulmasının etkileri doğrudan görülmüştür. AP ikinci parti olmuş ve oylar bölünmüştür (YSK, 1973).

AP her ne kadar serbest piyasa ekonomisine programlarında yer verse de kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla devlet yatırımlarını gerçekleştirmiştir. AP, planlı kalkınma yönteminin uygulandığı karma ekonomik model ile yönetim anlayışını icra etmiştir. AP Hükümeti tarafından serbest piyasa ekonomisine geçiş için alınan 24 Ocak Kararları'nın tam anlamıyla uygulanmaya başlaması ise 12 Eylül askeri müdahalesinin ardından Anavatan Partisi iktidarı dönemine kalmıştır (Kongar, 1995: 29).

Sonuç

1960 darbesi sonrası kurulan AP, 1971'de ordu tarafından verilen muhtıra ile hükümetten çekilmiş ve yine 1980 darbesi sonrası kapatılmıştır. Bu bağlamda, AP'nin Türk siyasal yaşamındaki yerinin şekillenmesinde ordunun önemli bir role sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Emekli bir asker liderliğinde kurulan AP, kurulduğu yıl Türkiye'nin ilk koalisyon hükümetinin ortağı olmuştur. AP, 1963 yılında girdiği ilk yerel seçimde elde ettiği başarı ile yerelde iktidarı kazanmıştır. Gümüşpala'nın ölümü sonrası genel başkanlık koltuğuna oturan Demirel liderliğinde AP, 1965 yılında İnönü Hükümeti'ni düşürmüştür. Hükümetin düşmesinden sonra 1965 yılında gerçekleşecek olan seçime kadar devam eden süreçte AP, YTP, CKMP ve MP arasında bir hükümet kurulmuştur. Demirel bu hükümette Başbakan Yardımcısı olarak görev almıştır. Kurulan bu koalisyon, Türk sağının ilk kez birleşmesine örnek olarak gösterilebilir. 1965 seçimine giden süreçte, Demirel tarafından AP simgesi "kır at" olarak değiştirilmiştir. 1961 Anayasası ve 648 Sayılı Siyasal Partiler Kanunu'nda açık bir şekilde DP'nin devamı niteliğinde siyasal parti kurulması ya da DP'yi andıracak herhangi bir işaret gösterilmesi yasaklanmıştır. AP ambleminin değiştirilmesi, yasağı ihlal etmeden DP'nin devamı olunduğunu halka ifade

etmede önemli bir adımdır. Böylelikle seçmenin DP ile AP arasında bağlantı kurması kolaylaştırılmıştır. Ayrıca 1965 seçiminde uygulanan milli bakiye sistemi ile beraber siyasal temsil kolaylaşırken, tek başına bir siyasal partinin iktidara gelmesi zorlaşmıştır. Buna rağmen, AP ve Demirel özellikle komünizm ile CHP arasında bağlantı kurarak oluşturduğu seçim stratejisiyle halkı ikna etmede başarılı olmuştur. Altı siyasal partinin yarıştığı seçimde %52,9 oranında oya ulaşarak tek başına iktidarı kazanmıştır. Elde edilen seçim başarısı, kapatılan DP'nin siyasal mirasının AP'ye geçtiğini kanıtlar niteliktedir. AP, milli bakiye sistemi uygulamasından 1969 seçimi öncesi gerçekleştirdiği yasal düzenleme ile vazgeçmiştir.

AP; 1965-1971 yılları arasında kesintisiz tek başına iktidarda bulunmuştur. AP iktidarında en dikkat çeken gelişmelerin başında, 1970 yılında AP vekillerinden 41'inin bütçeye red oyu vermesi sonucu bütçenin kabul edilmemesi gelmektedir. Daha sonra bu vekiller tarafından Demokratik Parti kurulmuştur. Süreç, 1973 yılında gerçekleşen seçimde AP'nin ciddi bir şekilde oy kaybederek ikinci parti konumuna düşmesiyle sonuçlanmıştır. 1973 seçimi sonucunda CHP-MSP arasında kurulan koalisyon, Kıbrıs Barış Harekâtı'nı gerçekleştirmiş ve Ecevit'in elde edilen başarıyı tek başına iktidara gelmek için kullanma isteğiyle beraber koalisyon sona ermiştir. Demirel ve AP, DP'nin siyasal mirasını temsil etmenin yanında ayrıca Türk sağının bir araya gelmesine de katkı sağlamıştır. Demirel, Türk sağının diğer liderleri ile anlaşarak I. ve II. MC Hükümetleri'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Bu koalisyon hükümetlerinin temelinde CHP karşıtlığının önemli bir rolü olduğu söylenebilir.

AP, 5. ve 6. Cumhurbaşkanlarının seçiminde CHP ile birlikte uzlaşmacı bir tavır sergilemiştir. 5. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın seçimi ilk turda sonuçlanmıştır. 6. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün seçilmesi ise daha uzun süren turlar sonucunda AP-CHP'nin anlaşmasıyla mümkün olmuştur. 1980 yılında azınlık hükümeti olarak iktidarda bulunan AP, Cumhurbaşkanı seçimi konusunda CHP ve diğer partilerle anlaşamamıştır. 12 Eylül 1980'de gerçekleşen darbe ile birlikte yönetim, Milli Güvenlik Konseyi adı verilen askeri cunta tarafından yürütülmüştür. Bu noktada, 7. Cumhurbaşkanının mevcut parlamento tarafından seçilememesinin askeri müdahalenin etkisi olduğu da ifade edilebilir. AP kuruluşundan itibaren DP'den doğan siyasal boşluğu doldurma stratejisi izlemiştir. Aynı dönemde kurulan diğer siyasal partilere oranla gösterdiği başarılara bakılırsa, 1961-1971 arası dönemde seçmeni kendisine oy vermeye ikna etmede başarılı olmuştur. Halkın farklı kesimlerini temsil etmiş ve farklı çıkar gruplarını kendi bünyesinde toplama başarısı göstermiştir. Ancak 1970-1973 yılları arasındaki dönemde AP'de parti içi muhalefetin etkin bir şekilde ortaya çıkmasıyla birlikte AP'den ayrılan vekillerin Demokratik Parti'yi kurması oyları bölmüştür. Demirel, daha

sonrasında ayrılan milletvekillerini AP'ye dönmeye ikna etmiş, fakat AP, diğer siyasal partilerin desteğini almadan bir daha iktidar olamamıştır.

AP serbest piyasa ekonomisini benimsemiştir. Ancak, AP hükümetleri tam anlamıyla serbest piyasa ekonomisini uygulamaya alamamıştır. Kamu ve özel sektör arasında iş paylaşımı anlayışı geliştirilmiştir. Yani bazı alanlara özel sektörün girememesi, devlet tarafından yapılan yatırımlarla doldurulmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan, AP iktidarlarında planlı kalkınma ve karma ekonomi modeli benimsenmiştir. Özellikle 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi ve 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle ABD tarafından uygulamaya konulan ambargolar, Türkiye'nin ekonomisini zor durumda bırakmıştır. AP hükümeti, yaşanan ekonomik buhrandan çıkışı, 24 Ocak 1980'de alınan kararlarla beraber serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmaya çalışarak aramıştır. Türkiye iktisadi bakımdan düzelme emareleri göstermeye başlamış, ancak ülkede yaşanan toplumsal olaylar bahane gösterilerek ordu tarafından yapılan darbeyle demokrasi askıya alınmıştır. Tüm siyasal partilerle birlikte AP'nin de siyasi faaliyetlerine son verilmiştir. Demokrasiye dönüş için 1983 yılında yeniden siyasal partilerin kurulmasına izin verilmesi beklenmiştir.

AP, Türk siyasal yaşamının 1960-1980 arası dönemine yapmış olduğu siyasal faaliyetlerle damgasını vurmuştur. DP'nin mirasını temsil etme iddiasının seçmende karşılık bulduğu 1965-1971 yılları arasında tek başına iktidar olmayı başarmıştır. AP'nin bu başarıyı elde etmesinde en büyük rakibi olan CHP'ye karşı geliştirdiği söylemlerin etkisi oldukça önemli olmuştur. Demirel'in CHP ile komünizm arasında bağ olduğuna dair geliştirdiği propaganda, AP'li seçmeni konsolide etmiştir. CHP karşıtı geliştirilen argümanlar daha sonra kurulan merkez sağ ve sağ görüşlü siyasal partiler tarafından da kullanılmıştır. Son olarak, 1971 yılında verilen muhtıra sonrası karşı duruş göstermeden AP Hükümeti'nin istifa etmesi ve AP içerisinden Demokratik Parti'nin çıkarak 1973 seçimlerine katılması sonucu, AP diğer siyasal partilerden destek almadan tek başına iktidar olmayı başaramamıştır. AP'nin gerçekleşen bu iki olay karşısında gösterdiği reaksiyon hem kendi siyasal geleceğini hem de Türk siyasal yaşamını derin bir şekilde etkilediğini belirtmek doğru olacaktır. Şayet, AP parti içi muhalefeti kendi lehine çevirmeyi başarabilseydi, 1973-1980 arası dönemde de tek başına iktidar olabilmeyi sürdürebilirdi.

Kaynakça

Adalet Partisi (1961). Program (Prensip Maddeleri). Orijinal Matbaa.

Adalet Partisi (1966). Seçim Konuşmaları. Adalet Partisi Yayını.

Adalet Partisi (1966). Adalet Partisi Program ve Tüzük.

Adalet Partisi (1977). Kervan Yürüyecektir Adalet Partisi 1977 Seçim Beyannamesi.

Ağaoğlu, S. (1972). Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru. Baha Matbaası.

Ahmad, F. (1996). Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980). Hil Yayınları.

Ahmad, F. (2020). Modern Türkiye'nin Oluşumu. Kaynak Yayınları.

Ahmad, F. & Ahmad, B. T. (1976). Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971. Bilgi Yayınevi.

Akdağ, M. (2018). Türkiye'de Koalisyonlar Döneminde Siyasal Algı ve Propaganda 1970-1980. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Alkan, M. Ö. (2015). Seçim Afişleri, Parti Amblemleri ve Demokrasi Tarihimize Dair Notlar. Birikim Dergisi, 113, 101-113.

Arcayürek, C. (1992). Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-5: Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971. Bilgi Yayınevi.

Bekleviş, M. (2021). 1965 Seçimleri Öncesi Adalet Partisi ve Süleyman Demirel'in Siyasal İletişim Açısından Propaganda Faaliyetleri. Mediterranean Summit 6th International Social Sciences Congress. Adana: Ekim 2021.

Çavdar, T. (2013). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze. İmge Kitabevi.

Çavdar, T. (1983). Adalet Partisi. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 8. İletişim Yayınları.

Demirci Güler, F. (2003). Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay: Adalet Partisi. TODAİE Yayınları.

Demirel, S. (1973). 1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru. Doğuş Matbaası.

Demirel, T. (2021). Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika. İletişim Yayınları.

Duman, D., & Sun İpekşen, S. (2013). Türkiye'de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002). Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8, 117-135.

Dursunoğlu, İ. (2021). Çok Partili Hayattan 1980'e Demokratik Süreç. (Ed. İ. Dursunoğlu), Türkiye'de Demokrasi Süreç, Yapı, Tartışmalar. Efe Akademi.

Eroğul, C. (2013). Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971. (Der. I. C. Schink & E. A. Tonak), Geçiş Sürecinde Türkiye. Belge Yayınları,

Fedayi, C. (2019). Adalet Partisinin Birinci Dönemi: 1961-1971. Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 57, 123-150.

Guida, M. (2021). Turkish Politics: Making Sense of Nation, Identities, and Ideologies. Orion Kitabevi.

Hale, W. (1994). Turkish Politics and the Military. Routledge.

Kalaycıoğlu, E. (2023). A Hundred Years of Flux: Turkish Political Regimes from 1921 to 2023. Turkish Studies, 24(3-4), 412-434.

Karataş, M. (2022). Türkiye'nin 1970'li Yılları ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri. Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi, 5(10), 387-422.

Karpat, K. (1972). Political Developments in Turkey, 1950-70. Middle Eastern Studies, 8(3), 349-375.

Kongar, E. (1995). 12 Eylül Kültürü. Remzi Kitabevi.

Kurt, H. (2019). Adalet Partisi. (Ed. T. Uzun), İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler. Orion Kitabevi.

Kuru, H. (1996). Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Özbudun, E. (2016). Türkiye'de Parti ve Seçim ve Seçim Sistemi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Resmî Gazete (1968). Seçimlerle ilgili kanunların bazı maddelerinin yürürlükten kaldırılması ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununa bazı maddeler eklenmesi hakkında Kanun, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12856.pdf

Resmî Gazete (1965). Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11934.pdf

Tekeli, Ş. (1983). Cumhuriyet Dönemi Seçimler. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 7. İletişim Yayınları.

Tunçay, M. (1983). Adalet Partisi. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 8. İletişim Yayınları.

Türk, H. S. (2006). Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercihi. Anayasa Yargısı Dergisi, 23, 75-113.

YSK (1961a). 9 Temmuz 1961 Anayasa Değişikliği Halkoylaması https://www.ysk.gov.tr/tr/halkoylamasi-arsivi/2648

YSK (1961b). 1950-1977 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri, https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007

YSK (1963). 17 Kasım 1963 Mahalli İdareler Genel Seçimi, https://www.ysk.gov.tr/tr/17-kasim-1963-mahalli-i%CC%87dareler-genel-secimleri/80092

YSK (1965). 1950-1977 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri, https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007

YSK (1969). 1950-1977 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri, https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007

YSK (1973). 1950-1977 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri, https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007

YSK (1977). 1950-1977 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri, https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007

648 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu